

“QO‘QON XONLIGINING SHARQIY – TURKISTON BILAN ALOQALARI”

Hasanov Muhtorjon Qaxramonjon o‘g‘li

Qo‘qon davlat universiteti talabasi

muhtorjonhasanov04@gmail.com

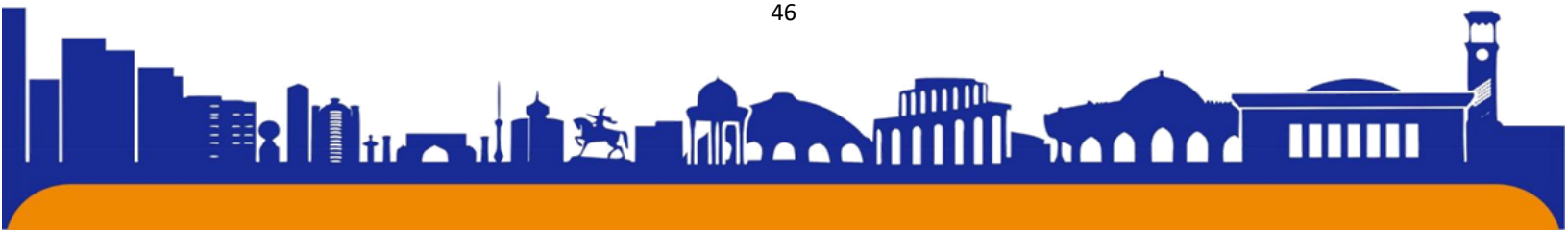
Annotatsiya. Ushbu maqola Qo‘qon Xonligi va Sharqiy Turkiston o‘rtasidagi tarixiy siyosiy aloqalarni tahlil qiladi. Xitoyning bosqinchilik siyosatiga qarshi Qo‘qon Xonligi qanday kurashganligi, o‘zaro diplomatik va savdo aloqalari, hamda madaniy almashinuvlar haqida ma‘lumot berilgan. Shuningdek, maqolada mustaqil O‘zbekistonning bugungi kunda Xitoy bilan qanday aloqalar o‘rnatganligi va bu aloqalarning siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatlari ham ko‘rib chiqiladi.

Абстрактный. Данная статья анализирует исторические политические отношения между Кокандским ханством и Восточным Туркестаном. Рассматривается, как Кокандское ханство боролось против экспансионистской политики Китая, а также его дипломатические и торговые связи, а также культурный обмен. Кроме того, в статье рассматриваются современные отношения независимого Узбекистана с Китаем и их политические, экономические и культурные аспекты.

Abstract. This article analyzes the historical political relations between the Kokand Khanate and Eastern Turkestan. It discusses how the Kokand Khanate resisted China’s expansionist policies, their diplomatic and trade relations, as well as cultural exchanges. Additionally, the article explores the current relations of independent Uzbekistan with China, highlighting the political, economic, and cultural aspects of these connections.

Kalit so‘zlar: Qo‘qon Xonligi, Sharqiy Turkiston, Xitoyning bosqinchilik siyosati, Diplomatiq aloqalar, Savdo yo‘llari, Hoja oilasi, Madaniy almashinuv, Siyosiy kurash, Xitoy bilan hamkorlik.

Ключевые слова: Кокандское ханство, Восточный Туркестан, Экспансионистская политика Китая, Дипломатические отношения, Торговые пути,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Династия Ходжа, Культурный обмен, Политическая борьба, Сотрудничество с Китаем.

Key words: Kokand Khanate, Eastern Turkestan, China's expansionist policies, Diplomatic relations, Trade routes, Khoja dynasty, Cultural exchange, Political struggle, Cooperation with China.

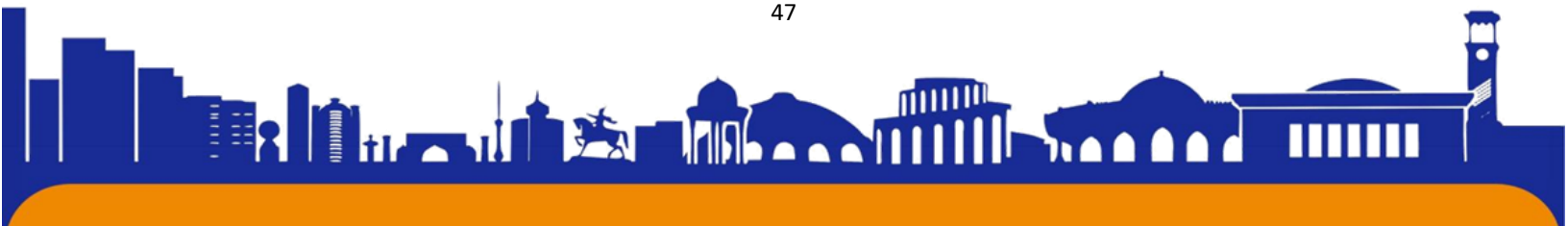
KIRISH

Yangi O'zbekistonning tashqi siyosatida savdo aloqalari muhim o'rin tutadi. Davlatimiz o'zining iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash, yangi bozorlarga kirish va savdo imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida bir nechta davlatlar bilan hamkorlikni mustahkamladi. Xususan, O'zbekistonning asosiy savdo hamkorlari, jumladan, Xitoy, Rossiya, Turkiya, Evropa Ittifoqi va boshqa mintaqaviy hamkorlar bilan savdo aloqalari o'rnatilgan.

Bugungi kunda, mamlakatimizning Sharqiy Turkiston (Xitoyning Shinjon viloyati) bilan aloqalari siyosiy va iqtisodiy sharoitlarda davom etmoqda. O'zbekiston, Qo'qon xonligi davrida o'rnatilgan tarixiy aloqalar asosida, Xitoy bilan savdo va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlashga intilmoqda. Yangi O'zbekistonning tashqi siyosati Xitoy bilan strategik sheriklikni rivojlantirishga qaratilgan, shu bilan birga, Xitoyning mintaqadagi bosqinchilik siyosatiga qarshi o'zining mustaqil pozitsiyasini saqlab qolmoqda. O'zbekistonning Shinxu (Xitoy) bilan iqtisodiy aloqalari kuchayib borayotgan bo'lsa-da, madaniy va siyosiy aloqalar ham o'sib bormoqda, bu esa ikki davlat o'rtasidagi o'zaro tushunishni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Qo'qon Xonligining Sharqiy Turkistondagi siyosiy faoliyati Xitoy bilan aloqalar o'rnatilgan davrlarga borib taqaladi. Dastlabki aloqalar 1753-1763 yillarda bo'lib, o'sha davrda Sharqiy Turkistonda hukmronlik qilgan Xojalar oilasi, Xitoyning Manchjursi tomonidan bosib olinmaguncha mustaqil hokimiyatni saqlab kelgan. 1759-yilda Manchjurlar tomonidan Sharqiy Turkistonning bosib olinishi natijasida, Yorkent xoni Burhoniddin o'g'li Sarimsoqxo'ja 9 ming oila bilan Qo'qon hududiga ko'chishga majbur bo'ldi. Sarimsoqxo'ja va uning avlodlari, jumladan, Muhammad Bahoviddin, Muhammad Yusufxo'ja va Jaxongirxo'ja, Sharqiy Turkistondagi Xojalar hokimiyatini tiklash uchun bir necha marta kurash olib borishdi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

1784-yilda Sarimsoqxo'ja, 1797-yilda esa Yusufxo'ja Xitoyga qarshi hujumlar uyushtirdi, natijada manchjurlar Qo'qon xonligini ayblab, aybdorlarni topshirishni talab qilishdi. Ushbu talabni rad etgan Qo'qon, Xitoy bilan tinchlik o'rnatishga harakat qilib, o'zaro yaxshi qo'shnichilik aloqalarini saqladi. 1759-yilda Xitoy elchisi Daketa Qo'qon saroyiga yuborildi, va shundan so'ng, Qo'qon elchilari Pekinga jo'natildi, bu esa tinchlikni saqlashga imkon yaratdi.

Norbo'tabiy, Olimxon va Muhammadalixon davrida Xitoy bilan o'rnatilgan shartnomalar davom etgan. XVIII asr oxirlarida Norbo'tabiy qirg'izlarga nisbatan siyosiy hokimiyatni amalga oshirdi, va 1785-yilda qirg'izlar Sait Batir boshchiligida Sharqiy Turkistondan Qo'qon hududiga ko'chishdi. Ammo, Norbo'tabiyning bu faoliyati Xitoy siyosatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin edi.

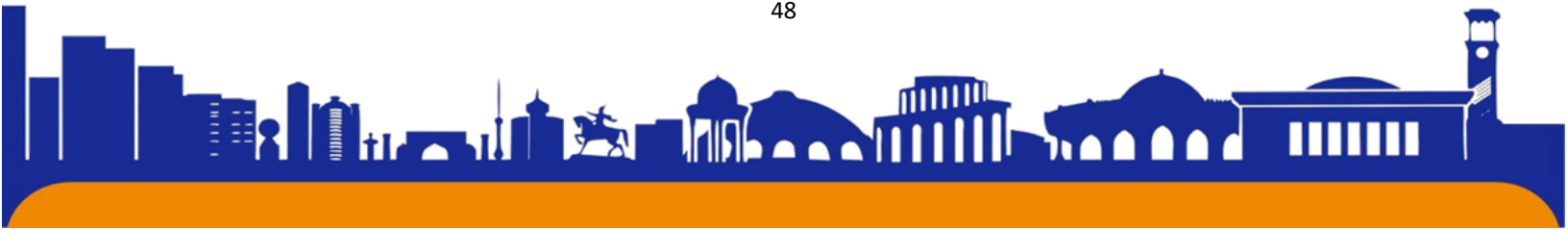
XIX asr boshlarida Xitoyning bosqinchilik siyosatiga qarshi Sharqiy Turkistonda bir nechta qo'zg'olonlar yuz berdi. 1814-yilda Tillaqirg'iz, 1816-yilda esa Ziyovuddin boshchiligida uyg'urlar qo'zg'oloni boshlandi. Bu qo'zg'olonlar Xojalar tomonidan davom ettirildi va ular Sharqiy Turkistondagi hokimiyatni tiklash uchun Xiva va Buxoro hukmdorlaridan yordam olishga harakat qilishdi. Qo'qon xonlari bu hududdagi musulmonlarga yordam berishni maqsad qilgan bo'lsa-da, o'z manfaatlarini ham ko'zlab harakat qilishdi.

Jahongirxo'ja 1822-yilda qochib, Oloy qirg'izlari bilan birgalikda Qoshg'arga hujum uyushtirdi. Qo'qon xonligi elchilari tomonidan yuborilgan yordam va janglarda qirg'izlar, tojiklar va uyg'urlar qatnashdi. 1826-yilda Xitoy imperatori Dougan buyrug'iga ko'ra, Sharqiy Turkistondagi qo'shin kuchaytirilgan, Jahongirxo'ja hibsga olinib, Pekinga jo'natildi va 1828-yilda qatl etildi. Ammo, Sharqiy Turkistonda milliy ozodlik harakatlari davom etdi¹.

Qo'qon xonligi va Xitoy o'rtasidagi tinchlik shartnomasi 1832-yilda imzolandi. Bu shartnoma asosida Qo'qon Sharqiy Turkistondagi boshqaruv tizimi va savdo masalalarini hal qilish huquqiga ega bo'ldi. Sharqiy Turkistonda dunganlar ham Xitoyning bosqinchilik siyosatiga qarshi qo'zg'olonlar uyushtirdi. XIX asrning 60-yillarida ular

---

¹ R. R. Alimova. O'rta Osiyo xonliklarining qo'shni davlatlar bilan diplomatik va savdo-iqtisodiy munosabatlari. T. 2017. B.94

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Xitoyning She'nsi va Gan'su viloyatlarida qo'zg'olon ko'targanlar. Natijada, Xitoy hokimiyati ag'darilib, dunganlar ko'chib o'tishdi.

Savdo aloqalari jihatidan, Qo'qon xonligi va Xitoy o'rtasidagi kurash asosan hududga ega bo'lish bilan bog'liq bo'ldi. Sharqiy Turkiston Xitoydan G'arbga borish uchun asosiy savdo yo'llaridan biri bo'lgan. Ushbu hududni Tyan-Shan tog'lari ikki tabiiy geografik zonaga ajratib turardi: Shimoliy qismi Jung'oriya va Janubiy qismi Yettisuv, Qoshg'ar. Qoshg'ar hududi savdo markazi sifatida juda rivojlangan edi. Sharqdan Xitoylik savdogarlar, shimoldan Rossiyadan kelgan tatar savdogarlari va G'arbdan Qo'qon va Buxoro savdogarlari savdo qilishardi. Bu savdo yo'llari Sharqiy Turkistonning iqtisodiy hayotida katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Qo'qon xonligi Sharqiy Turkistonga uchta asosiy savdo yo'li orqali borish mumkin edi: eng qulay va qisqa yo'l Tyan-Shan va Oloy tog'laridan o'tuvchi yo'l, xavfsiz, ammo uzoq yo'l Toshkent, Turkiston va Qulja orqali o'tuvchi yo'l va Pomir va Badaxshon orqali o'tuvchi xavfli dovon yo'li. Sharqiy Turkistonga boradigan savdo karvonlaridan Qo'qon xonligi katta daromad olgan. Xitoy manbalariga ko'ra, XVIII asr oxirlarida Qo'qon xonligining savdodan tushadigan daromadi 60-70 ming tillani tashkil etgan.

Qoshg'ar shahrida savdogarlarning soni va ahamiyati bo'yicha birinchi o'rinda Qo'qonlik savdogarlar, keyin Buxoroliklarga nisbatan xitoyliklar "andtsidjon" (andijonliklar) nomi bilan atashgan. 1832-yilda tuzilgan shartnomaga ko'ra, Qoshg'arda Qo'qon xoni tomonidan tayinlangan oqsoqol boshchiligidagi rezident va konsul huquqiga ega bo'lgan boshqaruv tizimi mavjud edi. Boshqaruv tizimi savdogarlarni himoya qilish va savdo jarayonlarini tartibga solish uchun zarur edi. Qoshg'ardan chiqadigan har bir karvondan boj olinib, xazina uchun ma'lum miqdorda pul yig'ilgan. Dallollar savdo jarayonini boshqarishda yordam berar, xususan, xorijlik savdogarlar bilan ishlashda muhim o'rin tutardi².

Qo'qon xonligi va Sharqiy Turkiston o'rtasidagi savdo aloqalari siyosiy holatlarga bog'liq bo'lib, 1826-1832 yillarda urushlar davomida savdo kamaydi. Ammo, 1832-yildagi tinchlik shartnomasidan so'ng, savdo aloqalari sezilarli darajada o'sdi, bu esa ikki davlat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamladi.

² Kuzikulov I. Qo'qon xonligi tarixi (o'quv-uslubiy qo'llanma). Namangan. 2014. 58-59-bb.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

Savdo aloqalari orqali madaniy almashinuv ham rivojlanib, Sharqiy Turkiston va Qo‘qon xalqlarining madaniyatlari bir-birini boyitdi. Me‘morchilik va tikuvchilikda “qoshg‘archa” usullar rivojlanib, milliy taomlar va xo‘jalik uslublari o‘zaro o‘zlashtirildi, bu esa madaniy aloqalarni yanada kuchaytirdi.

XULOSA VA TAKLIF

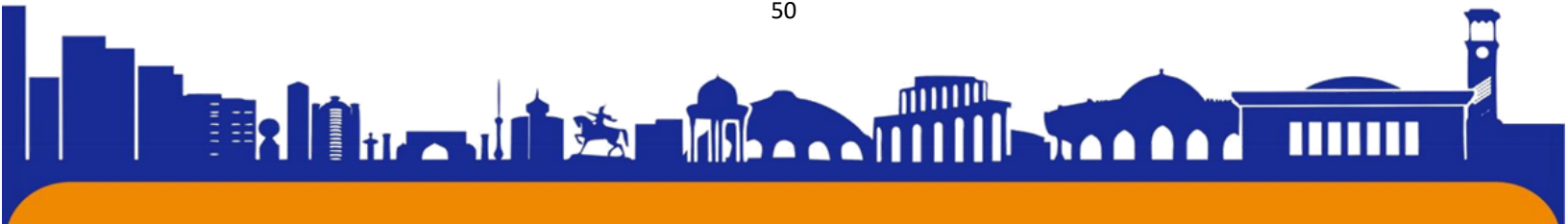
Xulosa qilib aytganda, Qo‘qon xonligi va Xitoy o‘rtasidagi siyosiy aloqalar va savdo munosabatlari Sharqiy Turkistonning iqtisodiy va siyosiy tarixida muhim rol o‘ynagan. Xitoyning Manchjurasida tomonidan Sharqiy Turkistonning bosib olinishi natijasida, Qo‘qon xonligi o‘z hududlarini saqlab qolish va o‘z ta‘sirini kengaytirish uchun kurash olib borgan. Shuningdek, Qo‘qon xonligi va Sharqiy Turkiston o‘rtasidagi savdo aloqalari ham o‘rta asrlarning iqtisodiy tizimining ajralmas qismi bo‘lgan. Bu aloqalar faqat iqtisodiy sohada emas, balki madaniy almashinuvda ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan.

Xitoy bilan tuzilgan shartnomalar, ayniqsa 1832-yilda imzolangan tinchlik shartnomasi, ikki tomon o‘rtasidagi savdo va madaniy aloqalarni mustahkamlashga yordam berdi. Shu bilan birga, Sharqiy Turkiston hududidagi musulmonlarning, xususan, dunganlarning qo‘zg‘olonlari va milliy ozodlik harakatlari, Qo‘qon xonligining o‘z siyosatini va harakatlarini davom ettirishga majbur etdi.

Yangi O‘zbekiston va Xitoy bilan aloqalarni va savdo munosabatlarini rivojlantirish uchun, tarixiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish, madaniy va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash, yangi savdo yo‘llarini ochish va o‘zaro madaniy almashinuvlarni kuchaytirish muhimdir. Shuningdek, iqtisodiy siyosatni samarali rejalashtirish va xalqaro siyosatni yaxshilash, barqarorlikni ta‘minlashda ahamiyatga ega. Madaniy merosni saqlash va rivojlantirish orqali hududning o‘ziga xos boy madaniyati va tarixiy tajribasi kelajak avlodlarga yetkazilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A. Karimov. “Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q”. T., —Sharq, 1998.
2. Sh.M. Mirziyoyev. “Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak”. -T.: “O‘zbekiston”, 2017.
3. Sh.M. Mirziyoyev. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073/Volume-3, Issue-4

4. R. R. Alimova. “O‘rta Osiyo xonliklarining qo‘shni davlatlar bilan diplomatik va savdo-iqtisodiy munosabatlari”. T. 2017.
5. I. Kuzikulov “Qo‘qon xonligi tarixi”. (o‘quv-uslubiy qo‘llanma) “Nam”-2014.
6. A. Q. Yusupov, M.Q. Hasanov. “Qoqon xonligining tarixiga nazar”. Qo‘qon DPI Ilmiy xabarlar-2023.

